

Kníže Myškin je idiot

idiolekt vs. identilekt,
vidlice, v níž jako jedinec držím jazyk,
v němž společnost jazykem drží jako jedince mě

Jitka Cardová

Obsah

Výstup z historie,
odlišení mého zkoumání
3

O vztahu skutečnosti a myšlení
v dnešní vědě, o vědě samé
6

Occamova břitva
odkrajující jedinečný živý odpad
od neživého těla společnosti
12

Idiolekt vs. identilekt,
schizofrenie jazyka
18

Komunikace s otevřeným vývojem,
jejímž cílem je změna
23

Seznam literatury
28

Příloha:
Projekt Tvořící čtení
30

Omluva

Tato práce není hotovým textem – rozkladem. Ten bude teprve vznikat, pokud to bude ještě možné, a bude používat přesnějších pojmů a hlubších, pečlivějších vysvětlení, bude soudržnější, provázanější a ucelený; tato práce je konceptem, nárysem, náčrtem a první rozvojem základních myšlenek a zájmů mého rozkladu, aby bylo o čem vést diskusi.

Pokud se tedy budou některé myšlenky jevit v rozporu nebo ne zcela vyjasněné, případně bez zřejmé návaznosti, je to pouze nehotovostí tohoto textu a měla bych být schopna vše vysvětlit a usouvztažnit.

Výstup z historie, odlišení mého zkoumání

V historii lingvistiky lze najít taková pojetí, která v nějakém smyslu pojednávají jedinečnost, ať již člověka, který mluví, nebo výpovědi, která je pronášena, případně skutečnosti, která je promluvou či jazykem utvářena. Některé svébytné texty potom samy o sobě jedinečné jsou a pojednávají jedinečnost tím, že to vědí a staví na tom své uvažování. Přestože však i pro mě je slovo *jedinečnost* klíčové, nemohu na žádné z dosavadních pojetí navázat.

Bud' se jedinečnost stávala sama o sobě jediným hlediskem zkoumání, definování jazyka jako individuálního výtvoru a výrazu jedince, a pak byla pomíjena jeho úloha a podstata společenská¹ – a nebo byl jazyk nahlížen jako jev společný a společenský, a pokud vůbec byla v takových pojetích jedinečnost formulována, pak vždy omezeně, takže ve své podstatě ztrácela

¹ Mladogramatikové navazující na Wilhelma von Humboldta (psychologizující teorie o jednotlivci, který vytváří jazyk), Joseph Vendryés (psychologické křídlo francouzské školy, „afektivní“ lingvistika, jedinečnost informace, již nelze pronést dvakrát stejně), Hugo Schuchardt („škola slov a věcí“, jazyk jako výtvor jedince, jeho jedinečného života a charakteru, imitace ostatními příslušníky skupiny), Benedetto Croce (jazyk jako spontánní, individuální výrazový, a tedy estetický akt), Karl Vossler (estetický idealismus, význam jako záležitost jednotlivce a jeho představ, jazyk reprodukující psychologické představy jedinců o světě; jedinečnost každé promluvy/informace; vliv kulturněhistorických souvislostí na jazyk); neolingvistická škola (jazyk výtvor jedince, jeho představ, myšlenek, citění, výraz, jazykové inovace...), ad. Výčet byl čerpán z Dějin lingvistiky (Černý 1996).

význam a nepromítala se do definic jazyka a komunikace; byla formulována, ale ne důsledně uvažována.² První pohled se soustředí jen na jedinečnost a opomíjí společný a společenský rozměr jazyka, zatímco druhý pohled nahlíží jazyk jako společný, jedinečnost zůstává v poznámce na okraji, bez skutečného vlivu na pojetí jazyka a komunikace, ale maximálně jako zmínění některých jejích aspektů.

Ani jeden z přístupů nepodrobuje pozornosti, co se dnes mému pohledu jeví nejzajímavější, totiž vyjevující se schizofrenii v každém užití jazyka člověkem, dialektický vztah jedinečnosti a společnosti, které jsou v jazyce spolupřítomné a rozbíhají v komunikaci souběžně dva zcela odlišné procesy. Tato dvojí platnost jazyka se proto stane základním cílem mých úvah, s osobním zřetelem na to, co jazyk znamená pro společnost a jaké možnosti a omezení z toho plynou pro jedince.

Filosofické práce, ve kterých se předvádí, zkoumá nebo reflektuje svébytnost člověka v jazyce a ve světě, nebo které celistvě uvažují vztahy mezi jedincem a společností, jazykem a světem, potom jedinečnost pojmají důsledně. Jsou to natolik nespolečná a do sebe a své přítomnosti uzavřená filosofická díla, od Platóna a Huma, přes Kanta až po Foucaulta, Wittgensteina, Husserla, Heideggera, ale i Deleuze či Derridu, že takové

² Např. podle Saussura to, co je v jazyce jedinečné, tedy individuální promluva jedince v daném okamžiku (*parole*), nemá být předmětem zájmu lingvistiky, tím je jedinečně *langue*, systém. Dnes užíváme pojmy jako *idiolekt* nebo *lexikální* či *sémantická paměť*, které postihují neopakovatelný výběr z jazykových prostředků a jedinečnost konotovaných významů u každého člověka, avšak pro základní definice jazyka a komunikace z toho není vyvozováno nic; co do významů, informací, jazyková komunikace zůstává dle definic chápána jako jejich přenos, výměna, vyjasňování, či společné konstruování (Krčmová 2002: 175; Vybíral 2005: 26, 27, 28, 29, 30; Vykopalová 2000: 101; Watzlawick 1998: 141).

Některá pojetí jazyka – od Edwarda Sapira po Umberta Eca – vyslovují jedinečnost v tom smyslu, že strukturace skutečnosti jazykem určuje specifické chápání této skutečnosti a že každý jazyk je jedinečný v tom, jak skutečnost strukturuje. Rozdíly mezi jazyky tedy vedou k rozdílu v chápání skutečnosti, v myšlení lidí o světě. Ale tato jedinečná strukturace je přisuzována sociálním či etnickým celkům, společenstvím mluvčích jednoho jazyka, nikoli jedinci. Na definici jazyka jako společného a komunikace jako aktu výměny společných významů se nic nemění, pouze se zmnožuje počet společností, v nichž jazyk a komunikace takto fungují, jejichž chod zajišťují. Všichni mluvčí jedné skupiny strukturují svět identicky a dorozumívají se společným jazykem o téže skutečnosti. (Eco 2001; Sapir 2004; Sapir-Whorfova hypotéza in: Störig 2000, Černý 1996).

individuality mi nelze chápat jinak než v jejich výlučnosti. Jsou v souladu se svou empirií, a má zkušenost nutně už je odlišná, lze se domnívat, že ve skutečnosti, jak ji dnes nahlížím já, a v jejich možnostech, které k tomu nabízí, by se sami vymezovali, chápali a rozměřovali jinak.³

Je tu tedy ještě hlavní důvod, proč nenavazuji. Jedinečnost každého významu, textu, který se chápe jedinečně, neumím převést na společné, vím nepřeklenutelnou diferenci, kdo nejsem. A tuto jedinečnost, která mi brání přejímat cizí výpovědi za vlastní, která nutila jiné jedince stavět svá pojetí od začátku, vždy znovu, mohu se pokusit vysvětlit jinak, nově.

Doposud byla jedinečnost, ať již přisuzovaná člověku, informaci nebo stavu skutečnosti, chápána jako neobejitelná spíše v dílech buďto filosofických, či uměleckých; v exaktní vědě (i lingvistické, Saussure) pak zůstávala maximálně opominutelnou povrchovou složkou, pod níž prosvítá společný systém, o nějž nám jde. Jedinečnost byla nesystematizovatelná, do obecných vývodů nevřaditelná, protože by je popírala, posunovala, ohrožovala jejich platnost, znejistvovala by vlastním významem jistoty jejich popisů. Jako to ve společnosti činí kníže Myškin, který je proto ovšem idiot. Avšak dnes se jedinečnost stává významnou součástí vědeckých teorií a ukazuje se, že Myškin je Lev.

Došlo k zásadnímu přelomu v popisu skutečnosti tzv. exaktními vědami (chemie, fyzika, biologie...), které nově vyslovují nevratnost a z ní plynoucí jedinečnost pro vyjádření podstaty skutečnosti a implicitně také našich možností ji myslet a poznávat. Mé zkoumání je tedy odlišené tím, že oporu ve svých vývodech nacházím v nových poznatcích na poli těchto věd (Prigogine 2000; Coveney & Higfield 2003; Egan 2002 aj.), což je možné učinit až v několika posledních desetiletích, a spíše až nyní, kdy jsme si na zásadně

³ Každý z nich měl své zatížené oblasti zájmu, svůj slovník, své významy, svou dobu a specifické problémy své existence v ní. Místo abych eklekticky udělovala jejich úvahám vlastní významy, přivlastňovala si vztahy a myšlenky, které měly jinou platnost, a odstíňovala své vlastní difference, je přesnější vystavět vlastní pojetí – naležitelné body soulehlosti i pochopitelných rozdílů poskytnou čtenáři možnost vztahovat je k téže problematice, smysluplnost a vnitřní koherence mého pojetí, bez nutné závislosti na cizích textech, pak dávají možnost mít je beze zbytku za použitelné dnes.

nové informace již mohli uvyknout a začínáme s nimi klidněji a otevřeněji pracovat i v dalších oborech.

Nový vědecký popis skutečnosti mi poskytuje zcela nové (a snadněji komunikovatelné) nástroje, jak uvažovat a popsat význam jedinečnosti v čase a její důsledky nejen pro vztah člověka ke skutečnosti, ale také pro nový pohled na jazyk a komunikaci a na možnosti, které se jimi otevírají.

A to je, co mě především zajímá, jakožto aktuálně se dějícího jedince, který má existenční zájem na vlastní reflektované procesualitě, otevřené proměně identity v čase. Neboť v čem dnes spatřuji i nacházím jediný uspokojivý způsob života, je – v souladu s jeho podstatou a definicí – jeho otevřené dění, myšlení a žití jej jako sledu neustále nových kvalit (jedinečností), s otevřeným průběhem i koncem.

Domnívám se, že i v této nehotové verzi může můj text poskytnout nový pohled na věc, což by v diskusi mohlo přinést cenné informace o tom, jak (jinak) pokračovat, i mně.

Nepředkládám nic, co by snad filosofové či filologové dosud přehlíželi, ale jsem si vědoma, že dnešní poznatky a informace a z nich plynoucí možnosti se velice očividně nabízejí k novému uvažování a využití právě tady a teď. Je to moje aktuální životní potřeba využití myšlení a jazyka ke všem jejich potenciálním možnostem, která mě nutí chápat je nově a výhodněji, což nakonec může k něčemu být i ostatním.

O vztahu skutečnosti a myšlení v dnešní vědě, o vědě samé

Velice pečlivé a podrobné rozvržení sledu svých úvah, z nichž stále ještě vycházím, ačkoli tímto textem do jiných směrů, jsem předložila ve své práci *Bez minulosti*, která byla zároveň mou prací diplomovou. Tato práce, která se podle potřeby pohybovala mezi filologií, filosofií a některými soudobými fyzikálními teoriemi, byla obhájena před příslušně fundovanými oponenty. Pro podrobnosti proto odkazuji ke svému textu *Bez minulosti*, v následující kapitole se svých základních východisek budu již spíše jen dotýkat, podle aktuální potřeby a s novými myšlenkami.

Jestliže mnozí filologové či filosofové předpokládali, že lidé jazykem nebo myšlením vnášejí vlastní strukturu do neuspořádaného, chaotického světa, nebo do světa, jehož skutečnou strukturu nám právě pro povahu naší mysli nebo našeho jazyka nelze poznat,⁴ byl to pouze předpoklad, který nebylo možné dokázat ani vyvrátit, nikam posunout.

Před několika desítkami let (Ilya Prigogine, chemie, rok 1977) však na tuto otázku odpověděli vědci tzv. exaktních oborů, když pro otevřené, neizolované systémy vyslovili nelinearitu a nevratnost, avšak aniž by si byli plně vědomi důsledků svých tvrzení, na které chci poukázat.

Vyvodili a zformulovali princip vývoje složitých dějů v otevřených systémech, který říká, že tyto děje probíhají nelineárně, nevratně a jedinečně, takže z jejich okamžitého stavu se nedá říci nic o tom, jak se vyvíjely doposud, ani jak se budou vyvíjet nadále; jsou nevratné, v každém novém okamžiku jedinečné, a do minulosti i do budoucnosti lineárně nedopočitatelné, nepopsatelné.

Jediným opravdu neizolovaným systémem, složitým dějem otevřeným do budoucnosti i do minulosti, je sama skutečnost. S vyslovením nelinearity ve vědě tak měl vlastně nastat zásadní obrat v metodologii vědy, mělo být zcela nově vyřešeno, co pro nás budou napříště znamenat teorie a lineárně kauzální vysvětlování jevů, jak budeme chápat pojem poznání a k čemu ho budeme

⁴ V podstatě se jedná o otázku po možnosti poznání a jeho kvalitě, druhu: Je mezi myšlením/jazykem lidí a skutečností/přírodou/světlem nutný a nezaměnitelný vztah? Nebo tento vztah vyplývá z dohody a mohl by vypadat i jinak? Pokud je jediný možný, je takový proto, že lidé mají nějaké vrozené dispozice, které jim neumožňují nahlížet skutečnost i jinak, a nebo konečně proto, že skutečnost taková, jak ji nahlížíme, doopravdy je? Tuto otázku řešil možná už Sókrates, prokazatelně pak Platón (Kratylos; zvyk a dohoda), Hume (Zkoumání o lidském rozumu; nemožnost najít vztah kauzálního vyvozování ke skutečnosti, jeho zvykové založení, které nevychází ze zkušenosti a nemůže se vyslovovat o budoucnosti), na Huma navazující Kant (jisté formy myšlení jsou nám apriorní, vrozené); de Saussure mluvil o strukturaci nečleněné mlhoviny skutečnosti jazykem, o vydělování a ohraničování pojmů; Heidegger solipsistně bytující v řeči; Wittgenstein tamtéž beznadějně uvězněný; Foucault rozlišující svět skrze sociokulturně stanovená paradigmata; Derrida prosakující místy rozpornosti a nedourčitelnosti v konstrukcích ze slov, tvořivě stavitelský; Deleuze podobně slovy vzkvétající do jedinečné orchideální rizomy, tvaru svých schopností a úsilí; atd.

vztahovat, jak bude nahlížena pozice vědy ve společnosti, jaké možnosti bude mít a jaké mít nebude.⁵

Nelineárním systémům nelze vtisknout lineární kauzalitu, příčinnost, která by v jednoduchém řetězci známých návazností vysvětlila jejich minulé stavy a mohla i odvodit, jak se budou vyvíjet do budoucna. Vědci si pojmem nelineární kauzalita formulují nemožnost poznat vývoj systému, poznat systém, neboť my jako lidé se o skutečnosti můžeme vyslovovat jedině lineárně příčinně, jedině tak ji můžeme smysluplně myslet – pojem nelinearity, resp. nelineární kauzality, má tedy v podstatě vyprázdňený obsah, pouze říká, že pokud ve vývoji systému existuje mezi jeho stavy nějaká souvislost, je pro nás neodhalitelná, z podstaty našeho myšlení nepochopitelná. Dva stavy jednoho systému nejsou ze sebe vyvoditelné

⁵ Pojmy linearita a nelinearita nepopisují kvality skutečných dějů, ale spíše samu naši schopnost vyvozovat poznatky o skutečnosti. Pojem lineární, neboli jednoduché děje označuje děje zkoumané izolovaně, např. ideální pohyb kyvadla, dráha hozeného míče, u nichž lze v rozsahu této izolace/omezenosti pozorování předvídat jejich průběh, minulost, i pokračování (čili vztaženo právě jen na pohyb kyvadla, míče a na s ním spojené jen ty jevy, které nacházíme opakovaně, pokaždé znovu). Izolujeme, co se opakuje, a v tomto rozsahu, bez ohledu na měnící se souvislosti, dovedeme vyvodit bezprostřední příčiny i následky. To je lineární kauzalita, jednoduše příčinné vyvozování jednotlivých stavů děje, který jsme si izolovali od složitých souvislostí.

Děje nelineární, tzv. složité, jsou takové, u nichž jejich nový vývojový stav znamená změnu namísto již pozorovaného, zopakovaného stavu – v podstatě jsou to děje, které nelze dostatečně izolovat, abychom v jejich průběhu ještě mohli nacházet lineární souvislosti, něco, co se opakuje.

Co je však důležité: narozdíl od jednoduchých dějů, které popisujeme v izolaci, složité děje dle své definice probíhají v tzv. otevřených systémech – tedy systémech neizolovaných, nevyvázaných z okolních souvislostí. Tak právě i skutečnost sama je jediný, vztahy provázaný, otevřený, nelineárně se vyvíjející systém, v němž nic nemůže být izolováno od svého okolí a jehož neoddělitelnou součástí jsme i my sami.

To znamená, že linearita a nelinearita se vztahuje pouze k našemu pohledu na věc, exaktní věda se dostihla ve složité tautologii: Vydělíme-li z reality části děje, pro které jsme schopni v izolaci nacházet pravidla, můžeme je popsat v jednoduché příčinnosti, lineární kauzalitě. Jakmile je však zasadíme do skutečných, nezjednodušených souvislostí a přestaneme je vnímat izolovaně, tytéž děje se stanou součástí otevřeného, nelineárně probíhajícího procesu a nebudeme o nich a jejich příštím průběhu moci říci vůbec nic, každý nový stav bude jedinečný, neopakovatelný, a z minulého zcela neodvoditelný – to, co jsme nahlíželi jako opakované, bude v měnících se souvislostech novou informací o celku systému. A to se týká skutečnosti jako celku, i každého z nás, struktury naší paměti, stavu našeho vědomí o sobě i o světě.

příčinami, které v jejich následnosti můžeme vysledovat my, jako lidé myslící lineárně příčinně. Ve spojení nelineární kauzalita slovo „kauzalita“ znamená, že vývoj systému je jediný možný, nutný, sám sebou podmíněný, nemůže být jiný. Slovo „nelineární“ pak znamená, že tato nutnost je pro nás nevyvoditelná, že ji nemůžeme vysvětlovat ve vztazích jednoduché příčinnosti, na kterých stojí celé naše uvažování, myšlení, jakožto lidí.⁶

⁶ Nelineárně se odvíjející děj si vlastně neumíme představit, slovo nelineární tu ve spojení s kauzalitou znamená, že skutečná příčinnost je pro naše myšlení v čase nepostižitelná. A možná není slovo kauzalita ve spojení se slovem nelineární tedy ani nutné, možná ani vhodné. Má jen vytvořit představu, že skutečnost sama sebe přece jen nějak zapřičiňuje, byť způsobem, který je pro nás nepostižitelný, ale de facto se tedy o skutečném dění skutečnosti nedá říci ani to. Rozdíl mezi nelineární kauzalitou a nekauzalitou lidská mysl není schopna zaznamenat. Kauzalita, která není lineární, je pro naše myšlení nemyslitelná, nepředstavitelná. Víme, co by to mělo být, co by to mělo znamenat, ale nemůžeme myslet, jak. A především tento pojem pravděpodobně ruší následnost, dění v čase jako po-sobě-jdoucí sled událostí. Což je vůbec způsob lidské identifikace čehokoli: potřebujeme minulé stavy, jejich znalost, i alespoň vykonstruovanou, k vymezení přítomnosti, vytvoření vědomí sebe sama, byť by i zkonstruovanému; minulost je nutná k vytvoření existence vědomí, jehož je konstruktem. Nelinearita minulý stav vylučuje, žádná posloupnost není, vždy je jen stále nové zahrnutí sebe sama. A toto „stále nové zahrnutí sebe sama“ nenásleduje po sobě, „stále nové“ je naše představa. Je jen „zahrnutí sebe sama“, vždy je jen to, není žádné „vždy“. A my z toho – postupně, lineárně kauzálně – děláme čas. Ale nemáme lepší slova, jak to napsat, protože jak si to představit. Víme, ale představa uhýbá, nelze ji zaostřit. Věda takto pojmem nelineární kauzalita formuluje, kam nemůžeme. Nelineárně se odehráváme, ale nemůžeme se tak chápat. Myšlení je nelineární proces tvorby kauzalit, jimiž se chápe i samo sebe, lépe nás, sebe, k sobě nepustí – to je to, co myšlení je.

V nelineárním procesu, jak jej věda popisuje, nevratně mizí každá identita, aby se vynořovala jiná, protože v nové kvalitě. Zatímco lineární kauzalita našeho myšlení je tu pojátkem mezi rozdílnými kvalitami, které spolu lineárně nesouvisí, nedají se ze sebe vyvodit, my je vyvozujeme, naše myšlení vyvozuje lineárně kauzálně nás, minulost, tvoříme souvislosti, sebe, abychom mohli myslet je...

Výsledky našeho – jako vše ostatní nelineárně se vyvíjejícího – myšlení, lineárně kauzální konstrukty, jsou stále novými, stál propracovanějšími, pečlivě vyvozovanými spojnicemi mezi stavy systému, které spolu lineárně nesouvisí, které ale lineárně kauzálně id-entifikujeme, k sobě svazujeme, v budování identity – své vlastní, ostatních lidí, věcí, jejich minulostí, celku systému, skutečnosti, ve které lineárně kauzálně rozvržení a pochopitelní žijeme, suneme se jednoduchým vyplýváním časem, který takto možná dokonce teprve vzniká, linearita a příčinnost jsou pro nás synonyma posloupnosti v čase, tedy možná že i čas vnášíme takto sami, omezenou rychlostí našeho postupně, jednoduše navazujícího myšlení, rychlostí pozorování, vznikáme čas, jako šipku, sami ji tvoříme... Nelineárně uchopeno bylo by všechno jinak.

Pro podrobné zkoumání odkazuji na text *Bez minulosti*, první oddíl, kde se domýšlejí všechny důsledky a paradoxy z toho plynoucí, k nimž jsem přišla. Ve zkratce to znamená, že pokud platí, že skutečnost se vyvíjí nelineárně, zatímco naše myšlení nám poskytuje lineárně kauzální spoje mezi informacemi, potom ať už je svět zcela chaotický a nebo má jakoukoli jinou než lineárně kauzální strukturu, nemůžeme ji svým myšlením uchopit, neboť my svět a skutečnost chápeme, vysvětlujeme a tedy strukturujeme v čase lineárně – lineárně kauzálně. Všechny naše teorie, vysvětlení, výklady jevů, ať již vědeckých nebo společenských, se z principu nemohou týkat skutečného vývoje skutečnosti, k níž svým způsobem uvažování nemůžeme. Dá se usuzovat, že pokud bychom dokázali kolem sebe vidět/nacházet/vytvářet/izolovat souvislosti podle jiného principu než lineárně kauzálního, nebo i pokud bychom jen přistupovali na složitější lineárně kauzální řetězce, než jak činíme, mohli bychom docházet k jiným závěrům, které by mohly vést k jiným výtvorům na poli vědy i společenského života, ať již objevům, vynálezům nebo teoriím, novým zkušenostem a situacím, které by opět podněcovaly nové. Skutečnost, o které se můžeme vyslovovat, které můžeme rozumět a která určuje naše další bytí a jednání v ní, je společenskovědním výtvořem, konstruktem, na němž se dokážeme dohodnout, neboť o něm umíme mluvit v jednoduchých příčinných vztazích (nabytých zvykem, naším izolujícím pohledem; Hume 1996: 87–88).

Z pohledu nelinearity je lineární kauzalita našeho myšlení jen paradigmatem, kterým ze skutečnosti vybíráme, co se nám podle něj jeví zákonitým a co aplikované podle těchto zákonitostí přináší své výsledky: objevy, vynálezy, společenskovědní strukturace, teoretické výklady jevů, výklady naší vlastní historie, filosofii, každodenní životní situace, standardní způsoby jejich řešení... Změníme-li paradigma, dostaneme pro všechny oblasti zcela jiné výsledky. Pokud paradigma změnit nemůžeme, jakožto lidé, kteří jím jsou definováni, můžeme se v něm – nazírajíce jej jakožto paradigma – alespoň pohybovat volněji.

V samé podstatě lidské *společnosti* však existuje tendence, která této volnosti brání v úplnosti; *společnost* potřebuje být, zachovávat samu sebe,

svou podstatu, společnost jakožto substantivum od slova společný, položitelné do protikladu k jedinečnosti. Lidské soužití a jeho vývoj, v každém okamžiku nová podoba rozvržení sil a vztahů mezi lidmi, nový tvar celku, je výslednicí tlaku dvou protichůdných tendencí, k jedinečnosti a ke společnosti. Tato výslednice, kam ukazuje, určuje, jak silně si jako celek budeme nové možnosti svého vývoje a každodenního života ubírat, určuje míru naší stagnace, ochrnutí v čase.

Význam slova *společnost* popírá existenci jedinečného; význam slova *jedinečnost* je právě opačný. Vztah mezi těmito popřeními je však významně nesymetrický – společnost popírá jedince absolutně, tím, že jeho projevy překládá ve společné, ruší účinky jeho existence ve svém světě; jedinec popírá společnost jen sám sebou, ale nemůže jakožto jedinec v neustálé negaci své existence ani na okamžik nevědět, co znamená společnost. V jeho světě jsou účinky společnosti nejsilnější, tam se dourčuje její význam.

Společnost v nevratném a jedinečném dění skutečnosti znamená popírat je, navzdory času si trvat na sobě známém, v každém okamžiku popřít změnu, rozlévat v čase nehybnost proměňováním všeho, co by mohlo vést do nového, na opětovnost, trvalost, stálost, neměnnost, znovunalezení se bez nových možností. *Společnost* je táž. Vše „nové“ je třeba vysvětlit tak, že opět potvrdí ji, společnost, stávající stav, nezměněný, jen o to lépe vysvětlený. Společnost si v čase stále lépe rozumí, stále té samé, času k popření.

Jedinec se v čase neustále, kvalitativně mění; čas jedince je řada bodů reflexe, a v každém se jedinec nachází jako někdo nový, nevratně ruší minulost, v nové přítomnosti zakládá i minulost novou. Není na co navazovat, to je jedinečnost, jedinec, kdykoli se na sebe podívá, je jiný, uděluje si nový smysl, nově se rozvrhuje, všechny možnosti. A jedinečnost je nekomunikovatelná, nekomunní, neboť i komunikace, v čase, je procesem, i s každým použitím jazyka se měníme, ztrácíme minulost, stáváme se nově, jedinečně, i svou minulost můžeme myslet jen nově, noví, měníme ji, tvoříme novou. Právě vyslovování, myšlení toho, co vyslovím, je pro jedince snadnou příležitostí k reflexi, a tedy k proměně.

Avšak aby mohl jedinec existovat, reflektovat se, aby mohla být jedinečnost ke změně využita, potřebuje ve velmi určité míře existenci společnosti, která k tomu zajišťuje v čase stabilitu nástrojů, kódů, jež jedinec využívá vždy jen k vlastnímu jedinečnému dění, čímž jejich stabilitu stále znovu ruší. Ostatně, aby společnost mohla trvat sama na sobě, aby vůbec měla na čem v čase trvat, potřebuje jedinečnost, jedince, jako materiál k popírání, k opětovnému sebeustalování, vůči němuž se stále znovu vymezuje jako táž, čímž jej odsuzuje ve svém světě k neexistenci; potřebuje změnu, aby se jejím popřením znovu našla stejná, společná i v čase, a takto mohla i v čase jako nějaká vůbec existovat.

A je-li tendence ke společnosti v celku příliš silná, je-li ona velmi určitá míra vyšší, pak jedinečnost nepodporuje, ale omezuje a ničí, popírá čas, změnu, pronášením stálosti všemu navzdory. Tato příliš silná tendence ke společnosti, která měla maximálně omezit a popřít jedinečnost, vývoj v možnostech, byla kdysi pojmenována a formulována, velice jasně, protože pro vědu: jako princip Occamovy břitvy.

Dokonce i latinské označení vědy ,sciencia‘ pochází z indoevropského kořene, který znamená ,řezat‘ nebo ,oddělovat‘. Odtud pochází i anglické ,shit‘, kálení, které je pochopitelně oddělením neživého odpadu od živého těla.

Neal Stephenson, Sníh (Stephenson 2000: 244)

Occamova břitva okrajující jedinečný živý odpad od neživého těla společnosti

Pokud nejsou omezeny jediným možným, nutným vztahem ke skutečnosti, pak lineárně kauzálních vysvětlení jevů může vznikat nekonečné (byť ne neomezené) množství. Stačí, aby každý jedinec zapojil své individuální intelektuální schopnosti, znalosti, zkušenosti, osobní data paměti, vědomí... Omezení na jediné správné vysvětlení, které by v případě naší schopnosti

ověřitelně vysvětlit skutečnost⁷ bylo dáno nutností, simuluje ve vědě princip Occamovy břitvy. Ten má zajistit, aby za „správné“ vysvětlení jevu bylo považováno vždy jen jedno (zákaz množení hypotéz), a sice to nejjednodušší možné (jednodušší vysvětlení vylučuje přijatelnost složitějších).

Je zřejmé, že k formulaci tohoto principu nevedla žádná vědecká nezbytnost, už proto, že se jej věda nijak nezbytně nedrží. Occamova břitva představuje v maximální míře omezení, které prosazuje sama podstata společnosti – vysvětlení musejí zůstat zcela společná, co nejvíce lidí musí být schopno a ochotno je sdílet, dohodnutě podle nich jednat, a takovým jednáním, jež se ustálí zvykem, zpětně potvrzovat jejich „správnost“. Společnost znamená zjednodušení na společné, společně sdílitelné, všem srozumitelné, jistotu neměnnosti poskytující. Jedině tak lze zachovat společnost, že její pravidla zůstanou společná, sdílená, dohodnutá, zřejmá – a potvrzovaná každodenním, stále stejným, dohodnutým nebo pak i ze zvyku vysledovatelným používáním, životem v nich.

A společnost znamená vždy společnost celku, ať jej tvoří celé lidstvo, jedna kultura, jeden politický režim, jedna generace, jedna rodina, jeden člověk v čase. Vždy znovu lze uvažovat ubírání možností svého vývoje v trvání si na sobě, v silné tendenci ke společnosti v tomto celku. Tak i ve vědě jsou tendence k Occamově břitvě natolik silné, nakolik jsou aktuálně silné tendence ve vědeckém soužití ke společnosti, ať už jde o soužití na jednom pracovišti, v jednom ústavu, v jednom státě, v jednom časopise či v jednom světě.

Occamova břitva zajišťuje přehledný, trvalý řád, jednotu a společnost v jednání, neměnnost v bytí, pro co největší počet lidí/stavů v čase daného celku. Zamezuje, aby vedle sebe existovala různě složitá vysvětlení jevů, která by vedla k rozdílnému jednání a bytí (neboť každý rozdíl je kvalitativní), což by znamenalo výrazné sesložité všech diskurzů, a to nejen při formulování příčin jevů vědeckých, ale i každodenních, všedních. Rozhojnily

⁷ Ale je paradoxní ji takto vysvětlit z ní samé, zevnitř ní, když vysvětlení již je součástí změny, jejího nového stavu. Vysvětlení nelze se skutečností rovnocenně porovnat. Každé vysvětlení je svým způsobem v souladu se skutečností, neboť jí náleží, dourčuje její aktuální stav.

by se možnosti našeho chování, stoupl by význam individuace každého z nás, situace by přestaly být standardními, neboť na škále jejich chápání a vyústění by byla hůře vymežitelná zvyklost většiny, neboť sama identifikace situace jako stejné s nějakou jinou by byla při různosti výkladů a účinků obtížná, až nemožná...

Pokud je tendence k Occamově břitvě v určitém celku silná, je silná společnost, na úkor jedince, stabilita na úkor změny, nehybnost a stagnace na úkor pohybu, proměny, života v možnostech nového vývoje. Společnost je ve své podstatě ohrožována v aktuálním stavu mnohoznačností a alternativami, které ji narušují a omezují, a v čase kvalitativní změnou, která ji ruší. Silná tendence k Occamově břitvě tyto hrozby eliminuje až k zániku, zajišťuje stabilitu současného stavu ve vědě i běžném životě, činí jej všemi pochopitelný, přehledný, pro nové jevy jsou nacházena nejjednodušší možná společná vysvětlení, která lze začlenit, stav zůstává stabilní a společný, víceméně blízký rovnováze, neměnný. Společná vysvětlení popírají emergenci, změny, čímž úspěšně eliminují jejich skutečné možnosti a účinky – což poznává jedinec v nemožnostech své existence, sespolečněn, zahrnut.

Pohledem jedince společnost sama se pod pojmy jedinečnosti a nevratnosti rozpadá, každý je jedinečnou strukturou, s vlastními zkušenostmi, vzpomínkami i pocity, každý za společnými slovy ví své vlastní, do jiné hlavy (i do příští hlavy sebe sama) nepřenosné významy. Rozdíl mezi společným a jedinečným je pro jedince pouze v ochotě to připustit, ve schopnosti to vědět. Každý jedinec popírá společnost, avšak pouze sám pro sebe – společnost ostatních na každém kroku ví, je-li příliš silná, ví ji v nemožnosti být sebou, ve své jedinečnosti neexistován, převáděn na společné, kým není; společnost popírá jedince absolutně, neví o něm v celku systému, přepisuje ho, aniž by to věděla; účinky jeho jinakosti se obracejí v posílení stejnosti, jeho čtyři je vždy jejich pět, aby byla společnost, jedinec musí být někdo jiný, v nemožnosti jako odlišný existovat, být. Společnost je vždy, už to označení, lidská společnost. Jedinec v silné společnosti není, existuje jen ve své hlavě, pokud se v ní udrží i v neexistenci svých účinků ve světě, v absolutním vnějším popření. Musí stále vědět své možnosti, které

nemá; dokud o sobě ví, kdo je, ví i o nich, ač nejsou. Nemá ústa a musí křičet (Ellison 1996).⁸ Společnost je těch, kteří za společnými slovy mohou jedinečně nevědět, nemít; rozvržené vzorce chování, stanovené významuprostým opakováním a zvykem, bez reflexe, dokud je nenaruší změna, již budou pouze muset zkorigovat, neuvidět, nalézt jí společné vysvětlení, které ji zahrne do původního celku, jenž zůstane jistý, posílený, ve své nové podobě potvrzený ve své neměnnosti, lépe vysvětlený, týž.

Mozková kůra vytváří upravenou verzi viditelného světa, která se dynamicky přetváří tak, aby vyhovovala záměrům pozorovatele.

Robert Pollack, Chybějící okamžik (Pollack 2003: 54)

...je to složitá poznávací činnost. Obraz vytvářený světlem na vaší sítnici nic neznamená, dokud není analyzován, což obnáší všechno počínaje rozeznáváním hran, rozeznáváním pohybu, separací hlavních rysů od šumu, zjednodušováním, extrapolací, až po vytváření hypotetických objektů a jejich poměrování realitou, srovnávání se vzpomínkami a očekáváními... Konečným výsledkem není film ve vaší hlavě, ale soubor závěrů o světě.

Greg Egan, Vidění (Egan 1998)

Společnost ví společné, vidí očekávané, poznává, co očekává, že uvidí. Společnost dopředu ví, že se nemění, a tak se rozvrhuje do budoucna. „Poznání“ se v silné společnosti pohybuje pouze v prostředí předem stanovených metod, které dopředu určují, co bude možné objevit. „Změny“ budou dopředu známé, vzhledem ke stanoveným metodám dopočitatelné, zcela vysvětlitelné, v řádu věcí, který zůstane týž, zapírající život v jeho jedinečném a nevratném dění, v neustále otevřených možnostech do nového.

Společní, srozumění, vykrájení ze všech možností do stejného, bezpečného, procesualitu a jedinečnost dění popírajícího tvaru ostřím mlčky

⁸ Lze číst anti/utopickou literaturu, beletrii; např. Zajdel 1989, 2000; Orwell, 1999; Bradburry 1963, 2001 ad.

svištící Occamovy břitvy. Chráněnci břitvy, která je obousečná, která ochranou společnosti, tím, jak ji pronáší časem, němě krájí možnosti, existence jedinců.

Změna – byť lineárně kauzálním konstruktem – zakládá vědomí času, sebe, a života v jeho procesu. Také samotou, protože jedinečnost, sebe, informace, skutečnosti tady a teď, samotou a ucelenost všeho v každém okamžiku. Teprve diference umožňuje vůbec reflektovat další stav, znovu vědět existenci. Tam, kde společnost v novém stavu trvá na totožnosti, zahazuje změny, předstírá bezčasi, dokonanost a smrt v čase absolutním (ačkoli stále novým) popíráním svého vývoje, kde nachází svůj stav a udržuje jej, tam se jedinec sebe vědom bytostně snaží o život, získat jím co nejvíce sebe, reflektuje se, lineárně kauzálně, otevřeně doznává změnu, rozevívá ji co nejvíce, oproti sobě minulému, jak si sebe (nově) pamatuje, změnami se sune časem, staví čas, sám sebe rozevívající zaznamenat největší změny, neboť ty umožňují vědět o sobě nejvíce, reflektovat všechny body doteku sebe touto změnou, objevit v nich sebe nově, na co největší ploše sebe znovu vědět, že žiji, co nejvíce ze sebe přivádět k životu, do vědomí, k bytí. Čím silnější je společnost, tím více jedince izoluje, bere mu možnosti stále nové existence stále stejným výkladem. Nechává ho trvat v latentním přežívání při vědomí a u představ nového, jiného s vědomím, že kvalitativní změny, skutečně nové a jiné, si právě nelze představit, nelze je dopočítat. To je, co Occamova břitva nepřipustí, pokud je dostatečně činná; „změny“ jsou dopočítatelné, nejsou to změny, není to vývoj, aby se tam, posunutá, společnost zase našla lépe vysvětlená být sebou, jak se zná.

Ostří Occamovy břitvy tak vede přesně po hranici mezi živým a mrtvým, mezi otevřenou měnitelností systému k novým, předem nedopočítatelným kvalitám, které znamenají život, a mezi smrtelnou nutností společnosti trvat si v čase na sobě, jistotě stavu, který se nemění.

Možnosti jedinců a s nimi přímo související možnosti celého systému přijít ke svým možnostem, vyvíjet se v nových kvalitách, emergentně,

charakterizuje síla tendence celku k Occamově břitvě, síla tendence systému ke společnosti.

Zajímavá je věda i běžný život především tam, kde je tendence ke společnosti slabá natolik, že jedinci v ní mohou existovat mimo izolaci, že mohou vzájemně komunikovat. Jedinečnosti jsou v komunikaci posilovány jedinečnými reakcemi, mají nové účinky, jimiž se vzájemně nepředpověditelně ovlivňují a mají tak nový vliv na své – podnětné i reaktivní – okolí. Možnosti do nového tak rostou v geometrických řadách, společnost sama podléhá těmto možnostem rychleji a ochotněji (neboť společnost musí pracovat s kvantitou), s větší mírou nejistoty a strachu o sebe, zato k volnosti a tvořivé síle jedinců, kteří jsou zdrojem objevů a nových možností nakonec i pro společnost. Společnost v takovém rozložení sil není tlumičem nebo přímo vaporizátorem změn, ale zajišťuje právě a pouze nutnou míru stability, která udržuje systém fungující. Neboť jistá míra společnosti, aby systém fungoval, je nutná vždy. Jedinečnost nemůže být absolutní, aby mohl být rozeznávána, reflektována, vymezuje se vždy jedině na pozadí společnosti, která je realizačním prostředím, nese a vši silou udržuje společné kódy, ideálně k tomu, aby mohly být k individuálnímu využití v jedinečném způsobu interakce mezi jednotlivci a proměně i společnosti. Avšak společnost, v níž se projevuje tendence k Occamově břitvě, k jedinému a nejjednoduššímu vysvětlení, už dávno realizačním prostředím není, je popřením možností zajímavého, otevřeného vývoje, je živoucím zánikem, procesuálním pohřebišťem.

Dnes já vnímám ve svém okolí, že tendence ke společnosti jsou alespoň v něm příliš silné, denně sbírám potvrzení vlastní neexistence, oslabování mých jedinečností až k zániku jejich vlivu. Žiji k možnostem, které vím a které nemám, jsou mi stále znovu neexistovány, přežívám latentně, možná do jiné doby, z níž mi ale odtikává právě teď. A možná už ani tento text, který píši, není, v neexistenci se přiřadí k mým ostatním.

Idiolekt vs. identilekt,⁹ schizofrenie jazyka

Vše, co bylo dosud v tomto textu řečeno o povaze jedinečnosti či společnosti a vztahu člověka ke skutečnosti a k sobě samému, v napětí mezi těmito tendencemi, bylo řečeno o myšlení. Interakce mezi jedinci se však neděje přímo, prostřednictvím myšlení, ale jazykem.

V napětí mezi společným a jedinečným se vyvíjí celek, plochami a obdobími změn i stagnací, možností i jejich zániků. V této vidlici je také napjat a ohýbá se jazyk, v těchto tendencích je myšlen a používán, oběma slouží k vyjádření sebe sama, jedinečnosti, i společnosti, často i zároveň. Odtud tedy schizofrenie jazyka, jeho dvojí platnost.

To podstatné na vztahu jazyka a myšlení je, že jazyk – stejně jako vše ostatní – musí být myšlen. Jazyk jako jev musí být myšlením organizován a použit, aby jím myšlení mohlo zaznamenat a rozvrhnout skutečnost, i samo sebe, a nemělo by nás mást, že také jazyk.

Jazyk je kód jako každý jiný, je společný, může být uniformní, a jako u každého jiného kódu, význam, který vkládáme, je jedinečný, je vlastní jedinému vědomí a nepronositelný, neboť jiné vědomí stejný kód používá pro ukládání vlastních významů. A jako u každé jiné uniformy můžeme tohle vědomí individuality potlačit.

Pojem *idiotes* v antickém Řecku označoval „soukromníka“, osobu pro společnost neužitečnou, nezávisle na společnosti uvažujícího člověka-jednotlivce s vlastními, originálními myšlenkami, které nemohou pro

⁹ Idio: vlastní, zvláštní, odlišný, osobní; identi: totožný, shodný. Máme termíny jako idiolekt, individuální kognitivní struktura – nemáme termíny, které by popisovaly opak, nemáme opozita. Ve skutečnosti nic jako identilekt neexistuje, jazyk, významy jehož slov byly by pro každého z nás identické, společné. Každý z nás asi umí sestavit slovníkový popis slova, zobecnění jeho užití, ale provede to nad svým vlastním významem, z něj. Vzpomínky, použití. Máma, paralen, komiks, autobusové nádraží, lívance, smrt. Každý význam je nodálním bodem našich osobností, uzlinou dalších významů, toho, co kdo z nás je; a v každém okamžiku se tato síť vztahů mění, podle toho, jak se mění významy v toku dat kolem nás, jichž jsme každou novou vteřinu novou součástí. Po této síti změna jediného významu všechno přeskupuje, nejsou žádné částice, u nichž by se dalo zastavit, významy jsou uzlové body své vlastní sítě, která je pokaždé jinak provázaná, jinak rozsáhlá, neopakovatelný vzor, vlastní orchideální rizoma (Deleuze & Guattari 2001a). A přesto se společnost jazyka chápe v rozporu s touto skutečností.

společnost nic znamenat, protože je jakožto společnost právě nemůže využít. Idiot je soukromník významů, který chápe věci po svém, bez ohledu na dohody společnosti, na společné vlastnictví významů, které svou existenci vyvozuje z toho, že na obvyklá slova pronášená v obvyklých situacích dostává očekávané odpovědi ve slovech i jednání... Idiot se chová jinak, dle vlastních významů slov, svou existencí a chováním rozkládá zavedenou představu o skutečnosti, významu slov a událostí, uděluje jim vlastní, soukromý, neuvztažitelný, nesespočetelný řád.

Samozřejmě, knížata Myškinové dnes již vůbec nejsou, až na mne, myslím, že jsem poslední.

Dostojevskij, Idiot (Dostojevskij 1974: 11)

Kníže Myškin je idiot, je svůj, nezávislý na společných slovech, gestech, svým jednáním, a společnost si s ním nedovede poradit, neboť je nespolečný, nevřaditelný. Obvyklé věci bezelstně natáčí k jinému světlu, vyvozuje z nich pro sebe jiné významy, na které společnost nemůže přistoupit, které nedokáže převést na známé – a tedy ho zařadí jako idiota, někoho, kým není možno se vážně zabývat, neboť je idiot, a tak je možno ho mezi sebou mít, aniž by svou jinakostí znejistil absolutní platnost stejnosti. Označen jako idiot přestává být nebezpečný, neboť rozdíl od toho, co vydáváme za správné, nemusíme brát v potaz. To je, co zde to slovo idiot znamená – označíme jiné jako to, co nelze brát v potaz, a jakožto společní pak dál zůstaneme absolutní, idiotií jiných paradoxně potvrzovaní. Neboť společnost, včetně společnosti vědy i filosofie, trvá na tom, že může být vyvracena či měněna jen společně chápanými slovy, v řádu své vlastní tradice, jak ji traduje; což je nemožné, což skutečnou změnu a priori vyvrací.

Kníže rozprávěl zdánlivě velmi prostě, ale čím byla jeho řeč prostší, tím se zdála v daném případě nevhodnější, a ostřílený komorník, pro něhož bylo něco naprosto patřičného, rozprávěl-li sluha se sluhou, musel vycítit nepatřičnost v tom, rozprávěl-li sluha s hostem. A protože sloužící bývají

mnohem důvtipnější, než o nich panstvo soudívá, napadlo komorníkovi, že tu může jít o jedno z dvojího: buď je kníže nějaký poběhlík a určitě přišel žebrot, nebo je to prostě hlupáček bez ambicí, neboť rozumný kníže, který má ambice, by neseděl s lokajem v předsíni a nerozmlouval s ním o svých záležitostech.

Dostojevskij, Idiot (Dostojevskij 1974: 20)

Text *Bez minulosti* byl vytvářen jako jedinečný rozklad společnosti jazyka i myšlení, žití – aby mohl vyložit nové, jedinečně, ve sledovatelných výstupech ze zvykem zavedených schémat, jedinečným pohybem po strukturách myšlení i jazyka, zcela podle pravidel, lineárně kauzálních a morfosyntaktických. Byl tak nejen textem o tom, jak lze nově pracovat se všemi možnostmi, které před nás nelinearita a nevratnost pokládá, ale zároveň také nejsložitějším možným praktickým ukázaním toho, zaznamenáním, jak se to děje. Nejen že co nejdůsledněji otevřel tyto možnosti v lineárně kauzálních souvislostech našeho myšlení, ale vytvořil zároveň možnost nechat čtenáře tuto jedinečnost i zažít. Vystoupením ze zvyku zavedených schémat myšlení vystoupil ze zvyku jazyka, ale ne z jeho pravidel, a pro oči čtenáře sledovatelně, lineárně kauzálně dovoditelně, a tedy nepřehlédnutelně, zaznamenal možnosti do nového, jedinečného dění – dění skutečnosti, jejího dění jazykem. Pokusila jsem se tak vychýlit společnost myšlení, filologického, filosofického i metodologickovědního – předložit text evidentně odlišný, mimo tradici, ale krok za krokem z ní sledovatelně vycházející, myšlením i jazykem – aby společnost musela nějak reagovat. Psala jsem text *Bez minulosti* pro možnost, že v reakci na takto prokazatelně nové, odlišné, si vynutím i reakci společnosti, ostatních, takovou, která mě nechá přijít k něčemu novému, jinému, co mi dovolí pohnout se opět do jiného.

Ale cokoli pro společnost nezapojitelného společnost vždy ještě může zapojit jako právě takové, aby se tím mohla přestat zabývat – vytvoří důvod pouze pro to, aby mohl být jako důvod použit, vznikne tautologii: místo co bychom se něčím zabývali pro odlišnost toho, nebudeme se tím zabývat,

protože je to odlišné, nazvěme to odlišným, chybným, abychom to mohli nechat být. Kníže Myškin je idiot.

Vazena pani kolegyne,

nemohu si pomoci, ale obavam se, ze spolu se asi domluvime velice tezko. ... Ja napriklad rikam, ze mi nedava smysl termin "vyvazat se logickemu vplyvani". Termin "logicke vplyvani" podle mne neco znamena (nejstandardněji je v současné době chapán ve smyslu ... z roku 1935 ...). Vy na to reagujete litanii, ze ktere je zrejme, ze vy jste si pro tento termin vymyslela nejaky svuj vlastni vyznam, a to vam pripada zcela normalni. Ja mam pocit, ze tohle se v zanru "diplomova prace" (na rozdíl treba od zanru treba "basen") nesmi. ...

Dále: jestli me chcete s vaznou tvári tvrdit, ze obraty jako "A toto vědomění se o nové" ci "mé další možnosti jej, nově kým být" neporusuji pravidla ceske syntaxe, pak opravdu nevim, co bych na to rekl.

jarda@peregrin.cz

V textu Bez minulosti jsem využívala jazyk, systémové možnosti flexivní češtiny, pro záznam rozdílů, idiolekt zviditelněný, sledovatelný jakožto idiolekt, k možnostem myšlení a dění nového. Ale to, co v textu Bez minulosti našlo své vyjádření na povrchu, je přítomno v každém užití jazyka. Jazyk neustále a zároveň, schizofrenně, plní obě funkce, které jsou k sobě opačné a jejichž odlišnost nemusí být nijak signalizována, stačí pouhé vědomí uživatele jazyka o tom: každá výpověď potvrzuje společnosti její nezměněný stav, upevňuje stálost – zatímco jedinci podává novou informaci o aktuálním novém stavu sebe i skutečnosti, v níž jsou znovu rozvrženy všechny možnosti reflexe a dalšího dění.

Jazyk, společný rezervoár slov a pravidel jejich spolčování, používáme pro dvě naprosto odlišné činnosti: jedna je organizační; jejím cílem není poznat ani sdělit, ale s použitím jazyka změnit či udržet stav skutečnosti,

s pomocí někoho dalšího; druhá souvisí se sebereflexí, poznáním, sdělováním, dorozuměním.

Pravidla a slova – zvyk – sdílet/vysledovat lze, významy nikoli. Významům nelze navyknout, protože se neustále mění a nadto máme každý své vlastní.

K organizaci se přirozený jazyk hodí stejně jako každý jiný nástroj, jímž by bylo možné zadávat různé typy příkazů; jazyk je však navíc dostatečně jemný pro sofistikovanou formu organizace, manipulaci (prosby, přání, podmínky, oznámení, otázky, mlčení... za určitých okolností jakýkoli řečový projev slouží manipulativní organizaci skutečnosti ve prospěch mluvčího).

K dorozumění na druhou stranu žádný nástroj neexistuje. Ve vytrvalých rozhovorech sladujeme vzájemně slova, stanovujeme zvyky jejich použití, dohody jednání. Významy jsou jedinečné, jich se to netýká, k významům druhého, toho, jak skutečně myslí a pojímá skutečnost, kým se v každém okamžiku stává, přijít nemůžeme. Víra v dorozumění, že si dva jedinci vzájemně sebe vysvětlí slovy, že si předají významy, a především proces posilování této víry tím, že se stále méně překvapují, splňují slovy i jednáním svá vzájemná očekávání, budí jistotu, zakládá společnost. Greg Egan tento proces jednoduše a velmi působivě rozkládá v textu *Učím se být sám sebou* (Egan 1998), Borges ho využívá klasicky a vtipně v *Autorovi Quijota* Pierru Menardovi (Borges 1999).

Možnost dorozumění nemáme, složitost jazyka a vytrvalost diskusí je jen sofistikovanou zástěrkou toho. Korigujeme a ladíme své jazyky tak dlouho, až už slova skládáme více méně podobně, vzájemně přijatelně, abychom se nakonec přesvědčili, že také mluvíme o tomtéž, že sdílíme své významy, ačkoli to je ve skutečnosti vzhledem k jedinečnosti každého významu v čase a strukturace významů jedinečností každého člověka nemožné.

Věda ráda obhajuje úspěchem svých objevů a vynálezů metody, které k nim vedly, ačkoli nikdy nedokázala nutný vztah mezi vynálezy a vysvětleními, která podáváme o jejich vzniku, nebo snad dokonce vztah těchto vysvětlení ke skutečnosti, a je na místě předpoklad, že jiné metody a teorie, se stejně neprokazatelným vztahem ke skutečnosti – by mohly vést

k jiným, dnes možná i cennějším objevům a vynálezům, o které nás takto věda možná svou dogmaticností připravuje.

Stejně nepodloženě společnost svou úspěšností v organizaci i ve sladění slov se zvyky jednání pomocí komunikace ráda dokazuje, že si vzájemně rozumíme, sdílíme informace, vyměňujeme významy, jsme titíž, žijeme totéž.

Komunikace jako otevřený proces, jehož jediným cílem je změna

Je však evidentní, že dorozumění, předávání významů jazykem, by bylo možné pouze za předpokladu, že jsme identičtí. Za takového předpokladu by zároveň žádná komunikace nejen nebyla třeba, ale nebyla by ani možná. Komunikace může a musí probíhat právě proto, že máme každý jiné významy, jsme odlišní, jinak by nebylo co komunikovat a proč. Ta odlišnost je, co nás nutí, ať už organizovat nebo pokoušet se sdělovat. Ale komunikace také může probíhat jedině proto, že si významy předat nemůžeme, zůstáváme odlišní.

Komunikace i etymologicky je definována jako proces sdělování, aby se sdělené dalo sdílet, akt sespolečnění. Ale společnost ví stejné významy a priori, a tak je sdílí i v komunikaci, předpokládá dorozumění a pak je má, potvrzuje je správnými reakcemi na správná slova, přehledností, typizací situací a jejich řešení. Komunikace probíhá jako rituál, jenž zná varianty svých možností předem.

Komunikace společnosti předpokládá, že je potřeba jen dostatečně dlouho mluvit, že v podstatě si rozumíme, neboť jsme stejní a je-li tu nedorozumění, nakonec se slovy vysvětlí, domluvíme se. Komunikace společnosti je dialog k jedné pravdě, vysvětlenému stavu, v němž potom budeme nepohnutě a spokojeně, společně trvat.

Je tu však ještě možnost chápat a používat komunikaci jinak, a ta zajímá mě. Komunikaci lze nahlížet jako proces nelineární, nevratné interakce jedinečných významů, a tak z ní i těžit, jedinečně a stále nově, nikoli k dorozumění, ne k tomu, abychom se domluvili. Komunikace jedinců, otevřená interakce jedinečností k novým, nepředpokládaným možnostem.

Komunikace jako otevřený reflektovaný proces, v němž necháme naše jedinečné významy reagovat s jinými právě proto, aby se nevratně proměnily. Vlastní významy chápat jako vstupní obnos, žetony, které umožní účast. Postoupit je ostatním, vyslovováním, vlastními slovy i pohyby, a sledovat, budeme-li je o sebe vzájemně třít, jak se budou posouvat, rozšiřovat, navazovat jinak, přeskupovat a měnit.

Komunikace jedinečností čím déle probíhá, tím více diferencí, rozdílů vynáší, tím více rozdílů rozevírá, ze společných slov vychází k finesám lišivých jemností, cestám do nového znamenání.

Využívat polylingvismus uvnitř svého vlastního jazyka, používat svůj jazyk menšinovým či intenzivním způsobem, postavit utlačované jazykové rysy proti utlačujícím, vyhledávat v něm nekulturní a zaostalá místa, lingvistické oblasti třetího světa, kterými uniká jazyk, transplantuje se zvíře, napojuje se uspořádání. Řada stylů, žánrů i těch nejmenších literárních hnutí sní jen o jediném, naplnit většinovou funkci řeči, nabízet své služby jako státní, oficiální jazyk... Je třeba snít opačný sen, dokázat stvořit menšinové stávání.

Deleuze & Guattari 2001b

A to je tedy to, co mě teď zajímá. Navzdory definicím spatřuji smysl poznávání, možnosti získání změn, vývoje, největší škálu, jak přijít k novému, v komunikaci pojímané jako interakce jedinců, s otevřeným koncem, kde účastníci do ní nevstupují proto, aby se dorozuměli, ale aby přesným vyjádřením sebe sama nabídli co nejvíce odlišností druhému k jeho proměně – a pak zaznamenali vlastní posun, reflektovali změny, udělili jim svá znamenání a nabídli nové v komunikaci zpět...

Domnívám se, že aby to k něčemu novému vůbec bylo (ale proč bychom jinak měli v životě cokoli dělat), komunikovat musíme právě proto, že si nerozumíme, ne proto, že si rozumíme, a nikoli s ambicemi vzájemně se dohodnout, na společném, ale otevřeně se měnit, do nového jiného, vlastního, k opětovnému nabídnutí nového svého ostatním.

Středem mého zájmu se tak stává přímo komunikační proces a možnost jeho naprosto vědomého užívání k opačnému cíli, než za jakým se obvykle popisuje být užíván.

Komunikace jako otevřená interakce jedinců, jejímž jediným cílem je změna, která reflektovaná promění významy a novými slovy se vrací zpět do komunikačního procesu a vede k novým změnám, změna jako počáteční podmínka i výsledek téhož procesu, tedy vědomě rozvíjená a takto sledovaná autokatalytická komunikace založená na diferenci.

Domnívám se, že komunikace takto vedená mezi jedinci ve vědě, filosofii i v každodenním životě, by mohla velice rychle vést k mnoha zajímavým možnostem, mnohem rychleji a méně svíravě, než se to děje teď.

Nejsem v žádném případě proti současným teoriím, nebo výzkumům na nich založeným, ale naopak: stále ukazují na nepodložitelnost tvrzení o „správnosti“ teoretických vysvětlení. Vynálezy, objevy i společenská uspořádání našich životů jako (úspěšné) výsledky našeho rozumění skutečnosti i sobě, teoretických vysvětlení procesů, které zaznamenáváme, dokládají jen to, že od jiných vysvětlení těchto procesů by se daly čekat jiné výsledky; jsem pro, aby vysvětlení bylo mnohem více, ať se množí a vzájemně otevřeně ovlivňují, protože bez ohledu na jejich vztah ke skutečnosti je pravděpodobné, že budou mít výsledky, jako mají ty dnešní, ať už půjde o nové pohledy, zajímavější teorie, vynálezy či sociální, kulturní a politické modely – je pravděpodobné, že tak pochopíme/vytvoříme z jedinečností života mnohem víc než jediné mrtvé nehybné tělo společnosti. A proč bychom ho jinak žili.

To mě především zajímá, jakožto aktuálně se dějícího jedince, který má existenční zájem na vlastní reflektované procesualitě, otevřené proměně identity v čase, z jejíhož vědomého rozeznávání (či konstruování) plynou stále nové informace. Neboť v čem dnes spatřuji i nacházím jediný uspokojivý způsob života, je jeho otevřené dění, k možnostem nových kvalit, informací, změn, které nejsou započítané předem, v jeho z možností neokrajovaném vývoji. Rozeznávat se měnit, změny tvořivě využívat, k maximu nového, co se se životem může dít, myšlením a jeho interakcí v komunikaci jazykem.

Nejsem žádný sociální architekt, nemluvím o tom, jak by se měla změnit mezilidská komunikace, jaká by měla být, aby byla podle mě správná. Vím, že je přesně taková, jaká být musí, teď; procesuální chemie života sama podmiňuje, jak může vypadat. Je zřejmé, že aby lidská společnost vůbec mohla existovat, musí v ní být přítomny tendence k jedinečnosti i ke společnosti, napětí mezi nimi. Je mi zřejmé i to, že síla těchto tendencí je vždy v daném okamžiku jediná možná, sama ze sebe vyplývající. Na nic z toho nežehráám, ukazuji jen, jak komunikaci – jako organizující prvek lidské společnosti – nalézám a používám já, dávám vědět, jak jinak ji dnes již lze vidět, popisovat, definovat a používat; je možno i tento text vnímat jako signál něčeho nového, co se již děje. A zároveň si otevírám možnost, jako vždy, že i tento text otevřené dění v jeho existenci posílí, že změní poměry sil, přiznávám mu ilokuční sílu, schopnost pohybu, změny. Neboť se domnívám, že význam informace, a to jedinečné informace, v dnešní společnosti významně vzrůstá, i její schopnost měnit své okolí. Jedinečné – chcete-li soukromé – myšlenky začínají mít své místo na veřejných burzách, a já se snažím, aby jejich akcie stoupaly.

V současné době postupně zaniká koncept soukromí. Již dnes jsme svědky masové otevřenosti prostřednictvím anonymity internetu. Lidské vztahy se globalizují, intimita se medializuje. Komu v dnešní době prospívá soukromí? Především prznitelům dětí a neplatičům daní. Většina z nás nemá ztrátou soukromí co ztratit. Soukromí je jen impulzivní hromadění soukromých dat a soukromých myšlenek. Jenže soukromá myšlenka je vám na nic stejně jako nepublikovaná báseň. Soukromí je minulá fáze globalizačního procesu a my bychom dnes neměli zpomalovat, ale naopak urychlovat globalizaci dat. Již není cesty zpět. A lidé jsou také média.

Sean Cubitt, profesor mediálních studií
na University of Wakaito, Nový Zéland (Cubitt 2002)

Možná, že i já jsem znakem toho, jak se celek našeho dění vychyluje směrem k jedinečnosti. Možná, že vývoj lidské společnosti je dnes na takové úrovni, že společnost jako celek bude moci podléhat kvalitativním změnám, změnám principů a řádů, stále rychleji a plynuleji, neboť je unese, jako společnost se stihne rychleji definovat, vždy znovu nalézt, a přijetí i silných změn nezpůsobí chaos a zánik, který by možná byl výsledkem takových rychlých a častých proměn dříve, takže se nemohly dít. Společnost sama určuje, co unese, svou míru, co jedinečnosti dovolí, abychom se mohli dít dál. Život se organizuje sám, autokatalytická chemie zevnitř působí kontinuálně, děje se tak, aby byl. Je možné, že v příštím dění celku naší skutečnosti bude hnací silou otevřená komunikace jedinečností, které budou zdrojem nových, a priori neokrájených změn. Já o to stojím. Možná, že i tento text, tím co vyslovuje, zanáší do myslí lidí, kteří ho budou číst, tak příští otevřené dění posiluje.

A možná že ne. Tady a teď, ve svém interakčním dosahu, komunikačním okolí, stále ještě vnímám izolaci, která tlumí mé dění. Slova „stále“ a „ještě“ nezmírňují nic z mé skepse, mým změnám odtikává čas teď. Ale za sebe vedu svou komunikaci s otevřeným koncem, jejíž součástí je i tento text, a těžím ze všech změn, jichž jsem schopná se domoci.

Jedním z mých pokusů o ně je také seminární projekt, jenž je na otevřeném procesu komunikace jedinečností postaven. Syllabus tohoto projektu příkládám, jeho nové dění v novém semestru rozevírám.

Seznam literatury:

- Borges, J. L. Nesmrtelnost. Praha 1999.
- Coveney, P., Higfield, R. Mezi chaosem a řádem. Hranice komplexity: hledání řádu v chaotickém světě. Praha 2003.
- Cubitt, S. Smrt starých médií. Rozhovor se Seanem Cubitem. Text Ivan Adamovič. In: Živel. Technologie + styl + overground + infekce & smrt. 22/2002.
- Bradbury, R.: 451 stupňů Fahrenheita. Praha 2001.
- Bradbury, R.: Mart'anská kronika. Praha 1963.
- Černý, J. Dějiny lingvistiky. Olomouc 1996.
- Deleuze, G., Guattari, F. Rizoma. In: Co je to filosofie? Oikoymenh, Praha 2001a.
- Deleuze, G., Guattari, F. Kafka. Za menšinovou literaturu. Hermann a synové, Praha 2001b.
- Dostojevskij, F. M. Idiot. Lidové nakladatelství, Praha 1974. Vyd. 8.
- Eco, U. Hledání dokonalého jazyka. Lidové noviny, Praha 2001.
- Egan, G. Axiomat. AF 167, Kuřim 1998.
- Egan, G. Karanténa. Návrat, Brno 2002.
- Ellison, H.: Nemám ústa a musím křičet. In: Hugo Story 1968–1969. Winston Smith, Praha 1996.
- Hume, D. Zkoumání o lidském rozumu. Praha 1996.
- Husserl, E. Přednášky o vnitřním časovém vědomí. Ježek, Praha 1996.
- Krčmová, M. Idiolekt. In: Encyklopedický slovník češtiny. Kolektiv autorů. Lidové noviny, Praha 2002.
- Miquel, P. A. O emergenci v biologii. In: Aluze 2–3/ 2004, str. 124.
- Orwell, G. 1984. Praha 1999.
- Platón. Kratylos. Praha 1994. Vyd. 2. opravené.
- Pollack, R. Chybějící okamžik. Praha 2003.
- Prigogine, I., Stengersová, I. Řád z chaosu. Praha 2001.
- Sapir, E. Jazyk, rasa, kultura. In: Aluze 2–3/ 2004, str. 127–133.
- Stephenson, N. Sníh. Praha 2000.
- Störig, H. J. Malé dějiny filosofie. Kostelní Vydří 2000. Vyd. 7.

- Vybíral, Z. Psychologie komunikace. Praha 2005.
- Vykopalová, H. Vybrané kapitoly ze sociální psychologie v kontextu komunikace. Olomouc 2000.
- Watzlawick, P. Jak skutečná je skutečnost? Mylné představy, klamání, porozumění. Konfrontace, Hradec Králové 1998.
- Wittgenstein, L. Tractatus logico-philosophicus. Oikoymenh, Praha 1993.
- Zajdel, J.: Edenie. Praha 2000.
- Zajdel, J.: Limes inferior. Praha 1989.

Tvořící čtení I a II - Rayueliana a Procesuální kniha

Projekt je dvousemestrální a má dvě části: *Rayueliana* - studování struktury experimentální knihy, a *Procesuální kniha* - společná tvorba vlastní knihy podle definovaných pravidel a na základě poznatků z první části projektu.

Tvořící čtení je zároveň praktická sonda do možnosti jazyka, interpretace a komunikace mimo obvyklé definice a použití.

Tvořící čtení I - Rayueliana

Rayuela je jedinečná experimentální kniha „skládačka“, která však kvůli formě nijak nerezignuje na silný příběh. Naopak, forma zde dává příběhu spoustu možností. Kapitoly děje jsou zdánlivě nahodile prokládány kapitolami, které obsahují reflexe postav, výňatky z díla fiktivního myslitele, vzpomínky, představy, zkušenosti, sny, úryvky z beletrie, doplňující části děje atd. První semestr, nebo jeho podstatná část, bude věnována studování struktury této knihy. Budeme interpretovat její konkrétní rysy, jejich významy pro naše čtení, jejich působení. Skladba a rozdělení kapitol; rozpětí postav (jejich shody a diference, vzájemné vztahy, způsoby poznávání, tíhnutí ke společnosti-jednotě/jedinečnosti-samotě, rozdílná chápání pojmů láska, smrt, samota...); návaznosti, přechody, mezery v ději; smysl konkrétních „zkušenostních“ kapitol vložených do konkrétních míst v příběhu; ne/možnosti textu předkládané úvahami fiktivního myslitele atd. atd. Základní seznam témat předložím (lze přispět), na každé setkání bude stanoveno jedno. Svůj příspěvek k tématu (na základě své čtenářské zkušenosti) si připraví každý, jeden účastník bude mít vždy úvodní slovo, aby otevřel diskusi. Účelem semináře nebude najít „správný výklad“ knihy, ale společně nahromadit všechny možné pohledy na působení její konkrétních rysů - z hlediska čtenářské zkušenosti každého z účastníků semináře.

Cílem je v diskusi předestřít co nejvíce jednotlivých postřehů, rozborů, zážitků ze čtení, dílčích i celistvých interpretací, bez ohledu na to, zda a jak dlouho budou nebo nebudou společně fungovat. Důležité je pouze všechny pronést nahlas, nechat je, aby zazněly, a tedy začaly existovat v našem vědomí. Všechny možnosti, které jednotlivá různočtení prvků knihy vytvoří a které si nad knihou takto společně nahromadíme, by se měly následně zhodnotit v druhé části projektu.

Tvořící čtení II - Procesuální kniha

Už při studiu Rayuely budete vědět, co se má dít v druhé části projektu. Budete to mít na paměti od počátku studování struktury Rayuely, a pak už vlastně neustále. Najdeme někde v beletrii jinou knihu, krátký příběh, silný děj, zkušené postavy. Naskenuji ji a zpřístupním on-line. Na základě toho, co budeme vědět o vlivu struktury Rayuely, rozložíme tuto knihu na první hodině na deset částí, na každý týden jednu. Do kterých budeme vkládat vlastní „zkušenostní“ příspěvky. Na základě svého čtení knihy si vytvoříte představu, co do které části vložit. Jakou zkušenost, úvahu, obraz vevázat, jakýkoli text, který je pro Vás právě zde místný. Najdete/vytvoříte svůj příspěvek. Příspěvky budeme během týdne přihlašovat anonymně na společný e-mail a průběžně je sledovat. Přihlásit lze cokoli, útržky z beletrie, z vědecké literatury, filosofických spisů, vlastní texty, přepisy vzpomínek, snů, scén z filmů, představ, úryvky písní, reklam, popisy televizních šotů..., lze vytrhovat, přeskupovat, mísit, doplňovat... Pronést do knihy lze cokoli, ale slovem, textem. U žádného příspěvku nebude uváděno, kdo je autorem, ani jak text vznikl, autorem jste vždy vy, cizí texty jsou materiál, příspěvek je text jako nositel vašeho spojitého významu. Na každém setkání budeme už pouze diskutovat o tom, které příspěvky do části knihy vložit a proč - co který otevírá, jak v textu reaguje, proč ho

právě tam chtít... Na konci setkání rozhodne hlasování. Dílčím výsledkem každé hodiny tedy bude nová část knihy, o kterou se také vzápětí rozroste její internetová podoba.

Na konci semestru tak vznikne kniha-výslednice našich různočtení příběhu, výslednice působení našich výkladů. Ta však bude pouze reprezentací všech knih, které na semináři v možnostech doopravdy vznikaly. Tím skutečným výsledkem projektu tedy není hmatatelný výstup, napsaná kniha, ale především vědomí každého účastníka o ostatních možných podobách této knihy, uložených v našich vědomích za každým kouskem jejího výsledného textu. Cílem není tato napsaná kniha - ukotvený text, ale kniha procesuální, „pře-čtená“, ta která bude v našich diskusích nad možnostmi čtení vznikat průběžně. Kniha, která bude po svých proměnách a dílčích podobách na závěr neuchopitelná, chaotická, nejasitelná, pro každého jiná a ve své celistvosti neukončitelná a nenapsatelná.

Záměrem semináře je - v dostatečné anonymitě, a tedy aniž bychom skutečně vzájemně ohrozili intimitu svého čtení/tvoření - si navzájem zpřístupnit dílčí výsledky tohoto soukromého procesu, čtení, vytváření jedinečných významových spojnic, toho, jak různě vnímáme text, co si do něj vevazujeme, jaká kniha se komu doopravdy vytváří před očima, čte-li, jak se čtením každý vytváří sám...

Vzájemně si doopravdy nahlédnout přímo do procesu, který se každému z nás děje vždy o samotě se sebou, do procesu, který přímo vytváří samotu (jedinečností významů) každého z nás, se nikdy nemůže podařit, můžeme se ale společně pokusit zmnožit interpretaci jednoho textu do co největší šíře, umožnit si vytvoření co nejširšího spektra podob jedné knihy, uskutečnit knihu ne jako jediný, správný, ostrý a ohraničený výklad, ale poskytnout jí co nejvíce volnosti k realizaci, k bytí. Zároveň si tak zážitkem nemožnosti jednoty čtení, vnímání, chápání významů poskytneme zkušenost, která nám umožní si toto různočtení/různotvoření nad každým textem už vždycky ostřeji uvědomovat.

Smyslem semináře a mým nejvlastnějším záměrem je pak přispět i tímto projektem k tomu, aby se rozvinula mezilidská komunikace, která by si netrvala na představě společného sdílení významů, ale jejíž účastníci by si naopak uvědomovali absurditu takové představy a začali těžit z jejích skutečných možností.